

Boros Zoltán

Minden ruszki

Jó napot kívánok! - köszönt tisztelettel az egyetem kapusnőjének V.L. A nő, aki a Horea utcai volt Mariannum alagsorában lakott és ennek fejében egy szerény fizetésért betöltötte az épületben működő Bolyai Egyetem kapus tisztét, szigorúan bólintott. V.L. alig ment fel néhány lépcsőfokon, utána szólt.

- Magát nem V.L.-nek hívják?

- De igen.

- Van egy borítékja amire az van ráírva, hogy sürgős.

V.L. átvette a borítékot, amely – úgy látszott – nem postán érkezett, hanem valaki letehetette a kapuhoz. Nem nyitotta ki rögtön, mert már úgyis elkésett, és épp politikai gazdaságtan óra volt, amit a nagy teremben tartottak az egész történelem-filológia kar minden másodévesének egyszerre. Aki nem jött idejében, már nem is mehetett be: késés nem volt, csak hiányzás.

Besietett a terembe, leült egyik évfolyamtársa mellé. Az ajtón épp akkor jött be a tanár, a dobogóra ment és folytatta Marx Tőkénének az ismertetését. V.L. történelem szakos volt, nem igazán értette, hogy mi köze a hozzáadott értéknek és a profitnak az athéni demokráciához, de a nagyobbik baj az volt, hogy a számtan nem tarozott a kedvenc tantárgyai közé és ezért is ment humán egyetemre.

Majd elkérem a kollega jegyzetét – gondolta és bontogatni kezdte a levelet. Édesapja írt. Közölte, hogy a testvére, V.L. nagybátyja, meghalt Budapesten, és a család szeretné, ha elmennének a temetésre. Ebben az évben (ezerkilencszázötvenhatot írunk) lehetett háború óta először szabadon, magánszemélyként utazni Magyarországra, az útlevelet egy elhalálozási értesítés alapján egy-két nap alatt kézbe adták.

V.L. soha nem látta nagybátyját, nagyon sokáig nem is tudta, hogy apjának testvére van. Két évvel ez előtt, az érettségi bankett után édesapja egy este leültette és elmondta, hogy a család a háborút követően kettészakadt. Ő Temesváron maradt, a szülei házában. Bátyja jól menő ügyvéd volt, aki román és német tudásának köszönhetően rendszeresen vállalt fel olyan ügyeket, amelyeket Budapesten vagy Bécsben tárgyaltak. Úgy döntött, hogy Magyarországon marad. Közvetlenül a háború befejezésekor még találkoztak Budapesten, hívta, hogy maradjon ő is ott, de később a határ lezárult és rövid idő után a levelezésük is megszakadt. Csak ötvenháromban tudta meg, hogy bátyja közben három évig börtönben ült, mert úgymond „horthysta” könyveket találtak nála.

Az igazság az volt, hogy a háború után, még a pénzbevéltás előtt, sikerült megvásárolnia egy szép polgári lakást a József körúton. Lakása megtetszett az egyik szomszédnak, aki egy földszinti két szobában lakott, de hirtelen karriert futott be, mint „volt ellenálló” Ez az ellenállás abban merült ki, hogy amikor az oroszok elfoglalták Budapestet, hozzá is beköltöztettek egy tisztet, akinek csokoládé és vodka ellenében nemcsak élelmet szerzett a feketepiacon, hanem annak követelésére („bárisnya, bárisnya!”) a Rákóczi térről egyik régi ismerőse segítségével egy lányt is hozott. Az orosz hálából nekiajándékozott egy kis bekeretezett Sztálin képet, amit az egyik kitüntetés mellé kapott. Aztán, amikor a kommunisták megbízható kádereket kerestek, megjelent a Sztálin képpel a pártbizottságnál, ahol azonnal kinevezték „kör-

úti megbízottnak”.

Egy ilyen magas beosztású elvtársnak viszont már nem illett a földszint kettőben egy sötét kis szufniban lakni, amikor a burzsoá ügyvéd úr elfoglalja a az első emelet felét. Feljelentette, hogy horthysta könyveket tart a házában. Egy éjszaka bőrkabátosok jelentek meg, a házkutatás során jó néhány, a két világháború között nyomtatott jogi szakkönyvet találtak, és ez elég volt ahhoz, hogy azonnal elvigyék. A „körúti megbízott” két hét múlva beköltözött a lakásba. Még a bútorokat sem cserélte le.

Az ügyvédet másfél évig tartották „előzetes letartóztatásban”, aztán elítélték „a szocialista rend elleni bujtogatás” címén. Ötvenhárom őszén szabadult, de egészsége megrokkant, egy külvárosi társbérletben nyomorgott állás nélkül, és most elhalálozott.

Az előadó tanár, K.H. épp arról beszélt, hogy a szocialista gazdaság azért magasabb rendű, mert a profit nem holmi kapitalista tulajdonosoké, hanem a népé, amely a hatalmat a demokratikusan megválasztott vezetői útján gyakorolja.

Csengettek, V.L. szünetben megkereste az évfolyamfelelős tanársegédet és megmutatta a levelet. Első éves korában ezt még nem merte volna megtenni. De az utóbbi hónapokban valahogy mintha enyhült volna a légkör. Májusban a Bolyai egyetem kirándulást szervezett Debrecenbe, a kolozsvári diákok az ottani tudományegyetem hallgatóival ismerkedtek, barátkoztak, az utazás már nem tűnt épp olyan lehetetlennek.

A tanársegéd egyike volt azoknak a fiatal tanároknak, akik a szemináriumokon nem ragaszkodtak szó szerint az előadások anyagához, hanem igyekeztek együttgondolkodásra serkenteni a diákokat, ezért különösen népszerű volt közöttük. A levél elolvasása után azt mondta: írj egy kérvényt, én jóváhagyatom a dékánnal és próbáld megszerezni az útlevelet.

V.L. rohanva ment a rendőrség útlevel-osztályára, felmutatta az elhalálozást igazoló okiratot és másnap kézbe kapta az útlevelet. Az első és egyetlen nemzetközi gyorssal Budapestre utazott.

A vonaton, főként Biharkeresztes után, valami furcsa izgalom szállta meg. Az utasok, főleg a fiatalabbak, hangosan beszélgettek, vitatkoztak, Hruscov neve többször is elhangzott, Rákosit, Nagy Imrét, majd – nevetve - Kucsera elvtársat emlegették. Szolnokon már egy szervezettnek tűnő csoport szállt fel, fiatalok voltak, a beszélgetésekből csak annyi derült ki, hogy „küldöttségbe mennek” budapesti diáktársaik meghívására.

V.L.-nek nem voltak idegenek a hallottak. Az internátusban egy tizenkét ágyas szobában lakott. Amikor befogadták, kifizette a szobafelelősnek a közösen vásárolt Pionír rádió árából a ráeső részt. Esténként hallgatták a Szabad Európa Rádió adásait, amelyet rettenetesen zavartak, de a többször ismételt híradásokból mégis csak megértették, hogy Magyarországon a hangulat Rákosi viszonylagos háttérbe kerülése óta megváltozott, hogy demokráciáról, szabad választásokról beszélnek és egymást érik a tüntetések.

A Nyugati Pályaudvaron édesapja várta, aki egy korábbi vonattal érkezett Temesvárról. Röviden elmondta testvére halálának a körülményeit, és V.L. számára szokatlan nyíltsággal beszélt a koncepciós perről, arról, hogy a lakásban azóta is ugyanaz az elvtárs lakik, aki közben a fővárosi pártbizottság tagja lett.

A temetésen csak néhányan voltak. Rajtuk kívül az elhunyt két szomszédja és egy volt börtöntársa, akivel az elhantolás után hosszasan elbeszélgettek, most tudták meg, hogy milyen rettenetes körülmények voltak a börtönben. Aznap éjszaka a nagybácsi szegényes szobájában aludtak, másnap pedig elindultak, hogy vonatjegyet vásá-

roljanak. Nagyon nehezen vergődtek be a belvárosba, mert csak egy-két zsúfolásig megtelt busz közlekedett, a Körúton pedig nem járt semmi, se villamos, se autóbusz. Az utca közepén embercsoportok igyekeztek valahova, az Astoria szálló irányába. Akaratlanul belesodródtek a tömegbe.

V.L. félt. Eszébe jutottak az otthoni esti hallgatások, szülei halk hangú, fojtott beszélgetései a konyhában, egyik osztálytársa, aki egy nap nem jött iskolába, majd amikor megjelent, egy pionírgyűlést rendeztek, és az iskola udvarán kipellengéreztek néhány társával együtt mint bomlasztó, osztályidegen elemet. Az egész egység előtt kellett hogy bevallják bűneiket: nyugati ponyvaregényeket olvastak. Később megtudta, hogy mind a négy gyerek apját elvitték a Duna csatornához. Ott volt a legszörnyűbb kényszermunkatábor Romániában.

V.L. lelkesedett. Azon vette észre magát, hogy a Petőfi szobor köré gyűlt fiatalok között elszorult torokkal együtt skandalja a tömeggel: „A magyarok istenére esküszünk, esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk”. „Magyar kormányt akarunk, magyar kormányt akarunk!” kiabálta a többiekkel együtt, bár ezt az egyet nem egészen értette: eddig milyen kormány volt?

„A Rádióhoz! A Rádióhoz!” kiáltotta valaki, és az órák óta egy helyben álló tömeg - mintegy varázsszóra - lassú folyamban el kezdett a Bródy Sándor utca felé mozogni. V.L. nem tudta, hol van a Bródy Sándor utca, de a tömegből már nem lehetett kivergődni. Egy szűk utca bejáratáig vonszolódott, ott felkapaszkodott az egyik kapu melletti oszlopra. Az utcára a lakók rádiókat tettek ki, a hangulat pattanásig feszült.

V.L. olvasta egyszer az Élet és Tudományban, hogy a nagy tömegbe összeverődött emberek hangulata mérőeszközökkel is kimutatható feszültséget produkál. Most ezt a saját idegrendszerén érezte. Reszketett. Hiába próbált ellenállni, hiába markolt bele a saját karjába, a remegése nem szűnt meg.

Lövéseket hallott. A tömeg megbolydult. Egyesek elszaladni készültek, mások még jobban tolongtak a Rádió bejárata irányába. V.L.-t akarata ellenére a Múzeum körút felé sodorta egy áramlás. Teherautók jöttek, teli emberekkel. Kiverekedte magát a tömegből és gyalog elindult. Órákon keresztül bolyongott a városban, nem találta meg a szálláshelyét. Apját még a temetés után nem sokkal elvesztette, csak később tudta meg, hogy ő is ott volt a Rádiónál. Egy kapualjban húzta meg magát, ahol még két kisdíák-forma srác is összebújt. Ők sem tudtak hazamenni.

Másnap, amikor meggémberedve kikászolódott a kapualjból, semmi más gondolata nem volt, minthogy vonathoz kellene mennie. Egy közértben ingyen mértek teát. Munkáskinézésű emberek beszélgetéséből kivette, hogy előző este halottak is voltak. Nem lehetett tudni, hogy ávosok vagy tüntetők haltak meg. Elindult a számára ismeretlen nagyváros utcáin. Egyszerre a távolból mélyen dübörgő robajt hallott. Tankok közeledtek, előre meresztett ágyúcsővel. A falhoz húzódott. A tankok lassan haladtak, ő futni kezdett. Betért az első mellékutcába, még futott egy darabig, majd megállapította: a tankok ebbe az utcába nem jöhetnek be. Lassított. Legalább egy fél órát bolyongott, most már céltalanul. Aztán az utca megint szélesedett, egyre több ember járt-kelt, csoportokba verődve beszélgettek, egyedül az újságáros bódéja körül volt tolongás. Szegény embert a szó szoros értelemben megrohmozták, és egy lámpaoszlopra kapaszkodva osztogatta ingyen a lapokat, röplapokat, amíg minden újságtól megszabadult. Csak a hetilapok maradtak a nyakán, de a bevételnek úgyis fuccs volt. Egy kirakat üvegére fehér festékkel felírta valaki: „*Talpra magy-ar, hí a haza, minden ruszki menjen haza*”.

V.L. mint egy részegségből, hirtelen magához tért. Eddig csak azt értette, hogy az emberek olyan szocializmust akarnak, ami nemcsak a „Kucsera elvtársaké”, hanem

mindenkié. Ahol szabad a véleménymondás és nem hamisítják meg a szavazatokat. Ahol a választásokon tényleg lehet választani valakik között. Lelkesen hallgatta a diákok szónoklatait egy demokratikusabb egyetemi életért, azért, hogy a diákok maguk választhassák meg a vezetőiket. Mind-mind olyan téma volt, amiről halkán, összesűgva, Kolozsváron is beszélgettek a diákok. A Szovjetunióban végbement változások, a személyi kultusz leáldozása után mindez lehetségesnek is tűnt. Emberhez méltó élet, emberhez méltó szocializmus.

De a történelemkönyvek lelkes olvasójaként egyetlen egy dolgot nem tudott elképzelni: azt, hogy a második világháború után a világégés árán kialakult erőzónákban egy újabb világháború nélkül a legkisebb rés is keletkezhet.

V.L. másnap már Kolozsváron volt. Az egyetemen teljesen felborult a rend, órák helyett gyűlések voltak, utcai tüntetést terveztek, egy választott diákbizottság tizenkét pontba foglalta össze a diákok követeléseit, ezek között nem szerepelt a szovjet csapatok kivonása. V.L. eljárt a gyűlésekre, de nem került a diákvezérek közé. A diákok az évfolyamvezető tanársegéd köré gyülekeztek, aki higgadságával, kiegyensúlyozottságával, ugyanakkor a határozott elvi kiállásával elnyerte a diákok feltétlen bizalmát.

Az édesanyja kereste telefonon. Megkérte, hogy ha tud időt szakítani, jöjjön el Temesvárra, mert apja nem érzi jól magát, egy betegség ágynak döntötte. Hét végén hazautazott. Apját beutalták a kórházba, valami ismeretlen emésztőszervi betegség támadta meg, az orvosok három nap után sem tudtak semmi pontosat mondani. Az állapota egyre rosszabbodott. Telefonált az egyik évfolyamtársának, megtudta tőle, hogy a tanítás szünetel, aki akar, hazamehet.

November negyedikén a rádióból tudta meg, hogy a felkelést vagy forradalmat vérbe fojtották. Mire visszament Kolozsvárra, három évfolyamtársát és a tanársegédet már letartóztatták. A tárgyalás nyilvános volt, mind a négy vádlott elismerte, hogy vétett, kérték, hogy vegyék figyelembe életkorukat (egyikük sem volt húsz éves, mert egy gyorsított liceumi kísérlet nemzedékéhez tartoztak: tizedikből érettségiztek). A vádló (ügyész) hazaárulásnak nevezte amit tettek, a szocialista rendszert akarták megdönteni. A védőügyvéd az ügyészhez hasonlóan a vádlottak bűnösségét bizonyította. A tanársegéd hat, a többiek négy-négy év börtönbüntetést kaptak.

1958 október. A szovjet pártvezetés a magyar forradalom leverése után tett egy olyan kijelentést, hogy a Varsói Szerződés országaiból idővel ki fogják vonni a szovjet csapatokat. Elsőként (és mint utólag kiderült, utolsónak) a leghűségesebb szövetséges, Románia jöhetett szóba, amely vállalta a magyar forradalom vezetőinek a fogva tartását. Ugyanakkor a saját területén, bár viszonylag csend volt, és fegyveres felkelésnek semmilyen jele nem mutatkozott, példás büntetéseket szabott ki azoknak is, akik csak beszéltek egy esetleges tüntetésről. Több, mint nyolcezer, zömmel fiatal ember került nem is börtönbe, hanem, amint később kiderült, kényszermunka táborokba. Ennek ellenére a szovjet vezetés még jobban meg akart győződni csatlósa hűségéről és követelte, vizsgálják felül, hogy kellően szigorú volt-e a megtorlás.

A Bolyain a felülvizsgálás formája az Ifjómunkás Szövetség (IMSZ) gyűlése volt az egyetem sétatéri Aulájában, ahol három aktivista sorra kihívta az előre kiszemelt diákokat a dobogóra, követelve, hogy valljanak színt: forradalom volt, vagy ellenforradalom. Elítélik-e mindazt, amit a fasiszta felkelők elkövettek vagy sem?

V.L.-t is kiszóltották. A kérdés így szólt:

- Ha ötvenhat októberében Budapesten fegyver lett volna a kezében, kire lőttél volna: az oroszokra vagy az ellenforradalmárookra?

V.L. gondolkodás nélkül válaszolt.

- Főbe löttem volna magam.

Az Aula kijáratánál már várta egy szekus tiszt. Három évi kényszermunka és másik három év kényszerlakhely után szabadult. Volt ereje és ambíciója elvégezni ... a közgazdasági egyetemet (bármennyire utálta is korábban a „politikai gazdaságtant”). Később disszidált. Ma Amerikában él. Már nem dolgozik, nyugdíja egy szerény kis lakás fenntartására futja.